

ΚΡΙΤΙΚΕΣ ΖΟΥΓΡΑΦΙΕΣ

Ο ΨΥΧΑΡΗΣ

ΚΑΙ ΤΑ "ΔΥΟ ΑΔΕΡΦΙΑ," *)

Σὲ λογιῆς μυθιστορήματα μπορεῖ ν' ἀπαντήσου-
με πλάτμματα γυναικῆσια πού νὰ μᾶς πικραίνουν
τὸ ἰδανικὸ τῆς ὁμορφιάς καὶ τῆς καλοσύνης. Μὰ
τίς γυναίκες πού ὁ Ψυχάρης μᾶς γνωρίζει, γιὰ βέ-
βαιον πῶς δὲ θὰ βροῦμε πουθενά. Τὸ σμιλᾶρι πού
τῆς σιάλλει δὲν εἶναι μονάχα τῆς τέχνης μὰ καὶ
τῆς ψυχῆς. Ἡ ὁμορφιά τους ἰδεατή, κοντυλένια, αἱ
θερόπλαστη, μὰ τὸ μέτωπό τους τὸ πλατὶ καὶ τὸ
γαληνὸ σὰν τὴν ἀπλωσιὰ λίμνης ὄνειριασμένης, γρά-
φει πάντα μεγαλεῖο καὶ θυσία. Ἡ Μυριάννα, ἡ
Μυριέλλα, ἡ Μυροῦλα, ἡ Μοιρίτα βρίσκουνε τίς
ἀδερφές τους μέσα στὰ «Δυὸ ἀδέρφια». Ξαναζού-
νε, ξανασταλεύουνε πάντα ἴδιες μὰ καὶ πάντα και-
νούριες καὶ ἀλλιώτικες, πού ἀγγίζουνα βαθιὰ τὴν
καρδιά μας, ἐλες λουλοῦδια πού σκίδουνε νὰ μᾶς
καλημερίσουν.

Ἀπὸ τίς πρώτες ἀγάπες τοῦ Ἀστρά ἡ Σιλβία.
«Ἡ Σιλβία θεόμορφη. Μάτια βελουδένια πού σπιθο-
βολούσανε κίτλας. Μιά ἔκφραση μέσα τους ἤσυχη,
γλυκειά, σὰν ἐρωτευμένη. Μύτη ψιλή, περήφανη,
μεγάλη καὶ ἴσια. Χρυσόφραγγε στὴν κόμη τῆς τὸ
χρῶμα τὸ βενετσιάνικο, τὸ περίφημο, πού τόκαμε ὁ
Τιτζιάνος ἀθάνατο καὶ πού ἀθάνατο ἔκαμε τὸν Τι-
τζιάνο. Ἀνάστημα θεᾶς. Χυμένο κορμί, πιδ λιγνού-
ταικο παρὰ παχουλὸ, μὰ μὲ κάτι ἐλοστρόγγυλα ὀρ-
θια στηθάκια, πού ἡ χαριτωμένη πικρωτὴ τους
ζόφρα ἔδινε στὸ βᾶδισμά τῆς ἀέρα βασιλικό». Μὰ
ἡ Φροσοῦλα ἐκείνη, πού ὁ ἀέρας τῆς φυσᾷ τίς
περσότερες σελίδες τοῦ ρομάντζου, ἓνα πλάσμα τα-
πεινὸ πού ἡ ἀγάπη τοῦ Ἀστρά περήφανη ἔκαμε
τὴ συνείδηση καὶ τὴν ὑπαρξὴ τῆς μᾶς ζουγραφί-
ζεται ἀτόφια καὶ ἀκέρια σὰν ἀνάγλυφο σὲ δέκα γραμ-
μές. «Τὸ στάσιμό τῆς τῶρθὸ καὶ ἀλύγιστο, ἡ μέση
τῆς ἡ περήφανη καὶ σὰν καμαρωμένη, ὁ μπουστός
τῆς πού ἀκουμπουσε γερὰ στ' ἀκομέρια τῆς καὶ
στοὺς γοφούς, ἡ ράχη τῆς ἡ ριχημένη μὴ σταλοῦλα
πρὸς τὰ πίσω, ἡ βραδισιά τῆς, ἡ θωριά τῆς, τὸ πε-
σί τῆς τὸ ἴδιο, τὸ ἄσπρο τὸ τρυφερὸ καὶ πού ὠστό-
σο ἔμοιαζε πηχτὸ πηχτό, μεστὸ καὶ ἀτόφιο, τὰ δά-
χτυλά τῆς τὰ ψιλὰ καὶ ἀσταλένια σου δείχνανε μὴ
θέληση, μὴ δύναμη, μὴ ἐνέργεια πού τὸ ταίρι τους
σπάνια ἀνταντώνει». Καὶ τόντις ὁ χαρακτήρας τῆς
Φροσοῦλας τέτοιος μᾶς δείχνεται ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ὡς

*) Ἡ ἀρχὴ του στὸ παραμένο φύλλο.

τὸ τέλος, ἓνας χαρακτήρας πού ὅσο καὶ ἂν τονὲ πα-
ραστρατίζουνε τὰ σαράκια τῆς ζούλιας καὶ οἱ ἐ-
χεντρες τῆς ἀφιβολίας, στέκεται πάντα του ἴσιος
στὶς κύριες γραμμές του, ξεχωριστὸς ἀπὸ τοὺς ἄλ-
λους, λουσιμένος ἀπὸ τοὺς ἥλιους τῆς ἀφοσίωσης,
τῆς λατρείας καὶ τῆς ἀπέραντης ὑπομονῆς.

Τὸ πορτραῖτο τῆς Κατίνας, πού ἡ ἀγάπη τῆς
ἀστροπελεῖ στάθηκε γιὰ τὸν Ἀστρά, κλείνει καὶ αὐ-
τὸ τὰ στοιχεῖα ἔλα πού παραπάνου ἀναφέραμε. «Τὸ
πρόσωπό τῆς τὸ σοβαρὸ καὶ τῶραϊο, τὰ μαλλιά τῆς
τὰ μάβρα πού τῆς πιάνανε τὸ μέτωπό τῆς ἀπὸ κάθε
μεριά, κ' ἔμοιαζε σὰ ζουγραφισμένη σὲ κορνίζα, τὰ
ψιλοῦταικα ροδόχλωμα χεῖλια, τὰ βελουδένια βαριά
ματόκλαδά τῆς πού σκεπάζανε, πού φυλάγανε πού
κρύβανε λὲς ἀπὸ τὰ μάτια τοῦ κόσμου τὰ μάτια
τῆς τὰ συλλογισμένα, ἔλα τῆς σου φανερώανε τῆς
κόρης τὴν ἀθωοσύνη, τὴ σεμνότητι καὶ ἂν μπορῶ νὰ
πῶ, τὴν ἀπομονωσιὰ, ἐπειδὴ φαίνότανε σὰν ἀπο-
τραδηγμένη μέσα στὸν ἑαυτὸ τῆς, στὰ γνώριστα γιὰ
τοὺς ἄλλους βασίλεια τῆς ψυχῆς τῆς». Μὲ τέτοια
περιγραφή δὲ μᾶς φανερώνεται μονάχα τοῦ τεχνίτη
τὸ δυνατὸ κοντόλι, τοῦ συγγραφέα τὸ μοναδικὸ με-
ταχείρισμα τῆς γλώσσας πού ἡ ἀρμονία τῆς, ἡ ὁ-
μορφία τῆς καὶ τὸ πλοῦτος τῆς, μᾶς ὑποβάλλουνε
τὴν ἀρμονία στὰ χαρακτηριστικά, τὴν ὁμορφίαν
στὴν ψυχὴ καὶ τὸ πλοῦτος στὴν ἀγάπη τῆς κόρης,
μὰ πιδ πολὺ ἀκόμα μᾶς δείχνεται ἡ λεπτούταικη
αἴσθησις πού γιὰ τ' ἀθρώπινο πρόσωπο, γιὰ τ' ἀθρώ-
πινο κορμί πνέει ἀπὸ τίς σελίδες τοῦ βιβλίου. Γνω-
ρίζοντας τὴ γυναίκα, γνωρίζουμε τὸν ἑαυτὸ μας,
βρισκόμαστε μπροστὰ στὸ μυστήριον τοῦ κόσμου πού
ἀγάπη τὸ λένε, μὰ πού δὲν μπορεῖ ἴσα μὲ σήμερα
νὰ ξεχωριστῇ ἀλάκαιρο καὶ νὰ δευχτῇ στὸ φῶς πέ-
ρα καὶ πέρα. «Ἡ ξαθὴ κ' ἤσυχη Γερμανίδα πού
ἀγάπησε ὁ Ἀστράς εἶχε καρδιὰ μάλαμα. Ἐλῆα
λεγότανε. Τὸ μαλακὸ καὶ τρυφερὸ κορμί τῆς, πού
ἔλιωνε στὰ φιλιὰ του, δὲν εἶτανε καμωμένο γιὰ τὴν
πάλη τοῦ βίου. Ἡ Ἐλῆα γεννήθηκε στὸν κόσμον
γιὰ νὰ χαδέβεται μὲ τὰ ὄνειρά τῆς, νὰ γλυκαίνεται
ἀμύλητα, δλόκαρδα, δλόσαρκα, στοῦ ἀγαπημένου
τῆς τὴν ἀγκαλιά. Ὡστόσο, σὰν τὴν παραίτησε ὁ
Ἀστράς, σὰν ἔφυγε ἀπὸ τὴν πολιτοῦλα τοῦ Ρήνου,
ἔπου κάθε μέρα, στὰ περίχωρα, στὰ βουνά, στὸν
ποταμὸ, σεργιανίζανε τὴν ἀγάπη τους, ἄξαφνα ἡ
Ἐλῆα σηκώθηκε στὸ ποδόρι, ἄφησε τὴ φαμελιά
τῆς γιὰτὶ ἔμαθε πῶς ὁ Ἀστράς εἶτανε τότες στὴ
Γαλλία καὶ ἀκουσε πῶς ἀρρώστησε. Δυὸ χρόνια εἶ-
χανε περάσει ἀπὸ τὸν καιρὸ πού ἀποχαιρετηθήκα-
νε γιὰ πάντα. Ἐτρεξε ὅμως μὲ τὴν ἰδέαν πῶς τῶ-
ρα πού κίτταται, θὰ τὴν ξαναπάρη, νὰ τονὲ νοιά-
ζεται, ἔσο δὲν μπορεῖ. Καθότανε ὁ Ἀστράς σὲ μὴ

έξοχή κοντά στο Παρίσι. Πήγε ή "Ελζα. Κρύφτη-
κε σ' ένα στενό. Πρόσμενε. Βγήκε ό "Αστράς περί-
πατο. Η "Ελζα τον είδε. Είτανε καλά. Γύρισε πί-
σω στην πατρίδα της, χωρίς να του κουνενιάσει».
'Αλάκαιρη ζουγραφιά της Γερμανικής φυλής, που
ή πομονή της, το θάρρος της, ή θυσία της, όλα όλα
έρχονται πρώτα και πάντα σαν καθήκοντα. Όμως
περσότερο μάς κεντά ή ψυχολογία της θυσίας
της γυναίκας, ακόμα κάθε θυσία: το μεγαλειο, που
πνέει απ' όλο το ρομάντζο και που δείχεται σα
μιά από τις κεντρικές του γραμμές.

Η στερνή αγάπη του "Αστρά που στάθηκε ή
καταστροφή του, είτανε και ή πιο περιέργη. Πε-
νηντάρης αυτός, δεκοχτώ χρονώ κοπέλλα ή "Αφρο-
δίτη. Δέν την περιγράφει ό συγγραφέας σαν τις άλ-
λες. Μένει μακριά μας σαν απλησίαστη θεά της α-
γάπης. Κι όμως από τις λίγες γραμμές που της
χαρίζει αναδρύζει πλέρια ή ζουγραφία της. «Όλα
τά ιδανικά τά γυναικήσια τά έδλεπε τώρα, τά έν-
νοιωθε ό "Αστράς αληθεμένα στο κορίτσι που τον
αγάπησε, καρδιά τρυφερή κι άχόρταστη στον έρω-
τα, διάνοια γενναία και άψηλή, ποίηση άδολη και
φλογισμένη, έμορφιά που ταίρι δέν είχε, όλα όλα
ζωντανεμένα στο κορμί της το μαγεφτικό, που έ-
λιωνες, μόνο το χέρι της ναγγίξης». Τι άλλο θα
χρειάζόταν ένας καλλιτέχνης για να τη χαράξει
στο μάρομαρο την "Αφροδίτη; Κι όμως για την "Α-
φροδίτη, έπρεπε να πεθάνη κι ό "Αστράς, αυτός
που λατρεία της έγραψε όλη του ή ζωή.

Τό πρόσωπο του "Αστρά, αντίθετα με τις γυ-
ναίκες, ό συγγραφέας δέ μάς τό παρουσιάζει πουθε-
νά περιγραμμένο, ξεδιαλυμένο, με τά καθέκαστα
και τά παραμικρά του. Μάς άφίνει να μαντέψουμε
μεις τό γητευτή και τον αγαπησιάρη, και κάπου
κάπου με λίγα λόγια μάς άφίνει να δούμε τις χά-
ρες του τις άμολόγητες, τη μορφή του που μάγευε
και τραδούσε. «Έμένα τόντις μου φάνηκε πάντα
σαν ήλιολουσιμένο εκείνο τό παιδί. Άπάνω του πε-
ρέχουσε ό ήλιος μας ό μοναδικός, που τότε σε καίει,
πότε σε χαδέθει, τό φως του τό μαγεμένο. Άχ!
τό κατάλαβα και κατόπι, πώς του γέμισε ό ήλιος
μας τά στήθια με τη φλόγα του την τρομερή, την
αδάμαστη» μάς λέει αρχή αρχή ό ίδιος ό συγγρα-
φέας και κατόπι σαν προχωρούμε κάμποσο στη δή-
γηση. «Είτανε τώρα ό "Αστράς σαράντα έφτά χρονώ
άντρας κ' έμοιαζε σαράντα, σ' όλη την άκμή του,
μάθρα τά μαλλιά του, τό μουστάκι του μάθρο, ά-
σπρουδερή ούτε μιá τρίχα». Έπιπο' άλλο, παρ ό
μονάχα που ό συγγραφέας σα σιμώνουμε στο τέλος
έκει που μάς ψυχολογεί τά ιστορικά της ζωής του
και της ψυχής του μάς λέει «Βέβαιο είναι πώς

ποτέ της μιá γυναίκα, όταν την αγάπησε κ' έπει-
τα την ξεαγάπησε, δέ θύμωσε, τί λέω; δέν παραπο-
νέθηκε μαζί του. Είχε φαίνεται τον τρόπο, κι ό
τρόπος ίσως είτανε ίδια ή αγάπη του, που την έδι-
νε πάντα με την καρδιά του. Χάρηκες την αγάπη
του, χάρηκες την καρδιά του, τί άλλο γύρεδες;
Τις γυναίκες, όσο τις αγαπούσε, τις απορροφούσε:
όλες λέγανε πώς μ' άφτόνε γνωρίσανε τον παρά-
δεισο, γνωρίσανε την αγάπη, που άλλη δέ βρίσκε-
ται σαν τη δική του. Δέν τον καταράστηκε καμιά.
Πώς να τον καταραστή, αφού μόνο καλό τις έκα-
νε; Και στο μισειμό άκρίμης και την ώρα του χω-
ρισμού, είχε γλυκά λόγια να τις πη, γλυκά χάδια
να τις φιλέψη».

Έτσι βλέπουμε μέσα στα «Δυό αδέρφια» τον
άντρα και τη γυναίκα δηλαδή τον άθροπο τον αιώ-
νιο να παλεύη ανάμεσα στη ζωή τραδώντας τό δρό-
μο του προορισμού του, πάντα με τά πρωτόγονα,
πρωτόψυχα και πρωτόσκαχα ψυχόρμητα του λογι-
κού ζώου, που δέ σήνεται ποτέ: τους ή άλήθεια
και ή φυσικότητα που τά κυβερνά, όσο κι αν ό ά-
θροπος περάση τά στάδια του πολιτισμού κι όσο κι
αν μπερδευτή σε ιδέες και θεωρίες που τίποτ' άλλο
δέν είναι μόνο παρασχεματίσματα από τον ίσιο, τον
αιώνιο, τον άγίριστο δρόμο της μάνας Φύσης.

*

Όλο το ρομάντζο είναι γραμμένο σαν είδος ά-
πομνημονέματα του "Αστέρη. Δηγάται ό "Αστέρης
τη ζωή του παράλληλα με τη ζωή του αδερφού
του. Μάς ζουγραφίζει τά ψυχολογικά της αγάπης
του με τό 'Ιδανικό του, που του κυριέψε όλη την
υπαρξη. Η Μυρούλα, ή γυναίκα του "Αστρά ξα-
ναζωντανεύει στη φαντασία του και γίνεται ή Μυρ-
τούλα ή Μούσα, που σα φάντασμα στο Νησί της
"Αγίας Μαύρας του δείχνει τό δρόμο, του έμπνέει
την πίστη για ν' ανοίξη τά μάτια σ' ένα λαό που
δέν τον άγγιξε τό πνεύμα τό μαγευτικό και για τού-
το ξένος είναι από ανεξαρτησία και πολιτισμό. Η
κόρη της "Αγίας Μαύρας που κοιτούνταν στο μαρ-
μαρένιο μνήμα της Μαδουρής παίρνει από τό κον-
τόλι του ποιητή τώ «Δυό αδερφών» τέτοιον άέρα.
τέτοια φλόγα, τέτοιαν αγάπη, τέτοιον αίστημα που
ό αναγνώστης κάτου από τις γραμμές μαντεύει κά-
ποιο σπαραχτικό δέσιμο με τ' άθάνατα μέρη του
νου και της καρδιάς του συγγραφέα.

Ό χαρακτήρας του "Αστέρη βγαίνει από τη
δήγηση άτόπιος και τέλεισ ισσοροπημένος. Ναιώ-
θοντας τά ψυχολογικά του "Αστρά, έτοιμοι μέσα
μας να δεχτούμε και να ξηγήσουμε και τά ψυχο-
λογικά του αδερφού του. Ό ένας φωτίζει τον άλλο
και τονέ συμπληρώνει, Έτσι δεμένοι και οι δυό

μᾶς ξεσκαπάζουνε μιὰ καὶ μονάχη ψυχὴ μεγάλη σὰν τὴν ψυχὴ τῆς Ρωμοσύνης Ἰδίας, ποὺ ἔλη φλογίζεται ἀπὸ πίστη, ἀγάπη, ἐλπίδα, καρτερωσύνη, θυσία καὶ τιμὴ. Καὶ ἡ τέτοια ψυχὴ δὲ φυτρώνει μονάχα μὲς στὰ κορμιά τῶ δυὸ ἀδερφῶν, μὰ τάνθια τῆς ἀναδίνει καὶ στ' ἄλλα πρόσωπα τοῦ ρομάντζου ποὺ τὸ καθένα ὅσο ζωντανὸ κι ἀπλὸ καὶ φυσικὸ μᾶς φαντάζει ἀπὸ τὴ μιὰ, τόσο ἀπὸ τὴν ἄλλη μπορεῖ νὰ κλεινῆ στὶς γραμμὲς του τίς γενικὲς κ' ἓνα ξεχωριστὸ σύμβολο, ζωῆς σημάδι, μυστήριον μακρινὸ πόθου καὶ ἰδέας. Ἡ Φροσύλα τοῦ Ἀστρά, κι ὁ Κωστόπουλος τοῦ Ἀστέρη, ὅσο κι ἂν ἡ θέση τους διαφορετικὴ μέσα στὴ δράση, τάχα δὲ λογαριάζονται σὰ νὰ σκορποῦνε τὸ ἴδιο φῶς, τὴν ἴδια γλύκα τῆς ἀγάπης καὶ τῆς θυσίας, τὸ ἴδιο μεγαλεῖο τῆς ἀθρόπινης ψυχῆς; Τάχα τὰ δυὸ ἀδέρφια ποὺ τόσο μοιάζουνε καὶ τόσο ξεχωρίζουνε δὲν μπορεῖ νὰ βρίσκονται ὅζω ἀπὸ τὸν Ἀστρά καὶ τὸν Ἀστέρη, στὴ Γυναίκα καὶ στὴ Μούσα;

Ἡ ξεχωριστὴ δύναμη τοῦ Ψυχάρη εἶναι ἡ δρμὴ τῆς ποίησης ποὺ τὸν κεντρώνει. Τὸ παρατηρεῖ αὐτὸ κανεὶς ὄχι μονάχα στὰ ἔργα τῆς φαντασίας, μὰ καὶ στοὺς τόμους του τοὺς ἐπιστημονικοὺς. Ἐνας ξερὸς γλωσσολόγος ποτὲς δὲ θὰ μπορούσε νὰ φλογίσῃ τὸ ζήτημα μὲ τῆς καρδιάς του τὴ θέρμη ἂν ὁ νοῦς του ποίηση δὲν ἔγραφε. Τὰ «Δυὸ ἀδέρφια» ἔχουνε κομμάτια πλούσιου λυρισμοῦ ποὺ θυμίζουνε τὸν ἀξέχαστο λυρισμὸ τῆς «Ἀγάπης», τοῦ «Ταξιδίου». Ὅμως ἐδῶ παρουσιάζεται πιὸ σφιχτοδεμένος, πιὸ οὐσιαστικὸς, ὀρμητικὸς περισσότερο καὶ μεγαλονόητος. Οἱ γραφὲς τοῦ Ἀστρά στὴν πεθαμένη του Μυρτούλα τί μοιρολόγι καὶ ὕμνος! Οἱ λογιισμοὶ τῆς Φροσύλας στὰ νυχτερινὰ τῆς καρτέρια κάτου στὴ σκάλα, ἐνῶ στράφτανε ἀπάνου τὰ παράθυρα τοῦ Ἀστρά κ' ἡ καρδιά του ἀστραφετὲ σὲ ξένη ἀγκαλιά, τί προσευκὴ καὶ τί τραγούδι τῆς ἀγάπης! Ποιήματα καὶ τὰ δυὸ γιομάτα ἀπὸ ζέφυρους καινούριους, ἀπὸ αὔρες χαδευτικὲς. Καὶ δὲν εἶναι μονάχα ἡ ποίηση τοῦ Ψυχάρη στὰ νοήματα καὶ στὰ αἰσθήματα, εἶναι καὶ στὴ γλώσσα. Ἐχει βέβαια καὶ ἡ γλώσσα τὴν ποίησίν της, ἔχει τὸ λυρισμὸ τῆς κι αὐτὴ. Τὸ ἴδιο πράγμα ἀλλοιωτικὰ θὰ στὸ πῆ κείνος ποὺ νοιώθει τὴν ποίηση τῆς ἔκφρασης καὶ τῆς λέξεως. Ὅπως στὸ νόημα καὶ στὴν ἰδέα δημιουργοῦ τῆς ἀρμονίας ὁ ποιητὴς, ἔτσι καὶ στὸ χύσιμο καὶ στὸ πλάσιμο τῆς φράσης. Ἀρμονία κ' ὁμορφιὰ τὰ ποιητικὰ στοιχεῖα τ' ἀξεχώριστα σὲ νοῦ καὶ σὲ μορφὴ, σὲ ψυχὴ καὶ σάρκα. Στὰ «Δυὸ ἀδέρφια» τὸ βλέπουμε παντοῦ. Ὁ συγγραφέας ἔχει σμιλάρει γιὰ τὴ φράση, ἔχει πινέλο καὶ χρωμα γιὰ τὴ λέξη. Σὲ τόπο σὰν τὸ δικό μας ποὺ ἡ μέσα ἐπι-

πολαιότητα, ξεχειλίζει καὶ στὸ Λόγο καὶ στὸ κείμενο, τέτοια χαρίσματα θαμπώνουνε τόσο πολὺ, ποὺ παράξενο δὲν εἶναι τὰ μάτια νὰ μὴ βλέπουνε διόλου ἀπὸ τὸ μέγα κι ἀκράτητο φῶς. Τὸ αἴστημα τῆς καλλιιστησίας διαστράφηκε ἀπὸ τὴ μακρόχρονη συνήθεια μιᾶς ἀσκημέθωρης γλώσσας, κ' ἔπλασε μιὰ τέτοια συνείδηση γενικὴ ποὺ τυλίγει ἀκόμα καὶ τοὺς ἀθρώπους ποὺ πασιίζουνε νὰ λευτερωθῶνε. Θέλουνε μὰ δὲ βολεῖ νὰ λησιμονήσουν.

Τὰ «Δυὸ ἀδέρφια» εἶναι ἀλάκαιρος ἓνας κόσμος, μιὰ σφαῖρα γιὰ Ὁ ἄθρωπος ζουγραφίζεται καὶ ψυχολογίεται σ' ὅλες του τίς μορφὲς καὶ τὰ πάθη. Κι ὅμως ἡ δράση δὲν ξεφεύγει ἀπὸ τὸ φόντο τὸ ἑλληνικὸ, ποὺ πάντα σὲ κάθε ἐπεισόδιο καὶ σὲ κάθε γύρισμα τῆς δήγησης θὰ τὸ μαντέψῃς πίσω ἀπὸ τίς ψυχῆς. Κορίτσια σὰ ρόδα, γυναῖκες φαντασμένες, γυναικοῦλες ταπεινὲς, ποιητάδες βλογγιμένους ἀπὸ τὴ Μούσα, ἄντρες μὲ ἄδεια ἰδανικά, ἀθρώπους ταπεινοθαλμένους, νέους φουσκωμένους, συγγραφέας τοῦ γλυκοῦ νεροῦ καὶ τῆς κοινῆς γνώμης, φιλολογικὲς κλίκες, κοινωνικὲς ἀσκημιές, δασκάλους τῆς προγονικῆς εὐκλείας, καθηγητάδες παλιότσους, πνευματικὲς μούμιες, ψυχικὲς νέκρες, τὴν Ἑλλάδα ὅλη, τὴν Πόλη ὅλη, ὅλη τὴν Ἀθῆνα ριγμένες, νικημένες τίς βλέπουμε κάτου ἀπὸ τὸ δυνατὸ χέρι τοῦ συγγραφέα, παραδομένες σὲ μᾶς ψυχόσαρκα, γιὰ νὰ τίς ἐρευνήσουμε, νὰ τίς ξεψαχνίσουμε, νὰ τίς χαροῦμε, νὰ τίς ἀπολάψουμε, νὰ τίς ὀμνήσουμε, νὰ παραπονεθοῦμε, νὰ καταραστοῦμε. Ἀνάμεσα σ' αὐτὸ τὸ μέγα πλήθος τῆς ἐντύπωσης, ἡ κριτικὴ ποὺ ξεσκαλίζει, ἰσοζυγιάζει καὶ κοντοστεκέται σὲ κάθε μεριά, νομίζουμε πῶς δὲν ἔχει θέση. Ἐδῶ κόσμος ἀλάκαιρος κουνιέται, σπαρταρᾷ, ζῆ, κι ὅποιος θὰ μπη μέσα του μὲ τὸ κριτικὸ κοντύλι, τί ἄλλο μπορεῖ νὰ ποθήσῃ ἀπὸ τὸ νὰ νοιώσῃ τὸ ἐσωτερικὸ βᾶθος ποὺ ζωγονεῖ αὐτόνε τὸν κόσμο, καὶ νὰ κοιτάξῃ νὰ τὸ φανερώσῃ ζουγραφικὰ; Γιὰ τιχνίτες μάλιστα σὰν τὸ Ψυχάρη κριτικὴ «ἀπὸ περιωπῆς» δὲν μπορεῖ νὰ σταθῇ, γιὰτὶ ἐκεῖνος ποὺ θὰ μιλήσῃ γιὰ τέτοια ἔργα δεμένα τόσο πολὺ μ' ἓνα μεγάλο ζωτικὸ ζήτημα μιᾶς φυλῆς, θὰ ἔχῃ τὰ μάτια του ἀφροσιμένα περισσότερο στὸν ἄθρωπο τὸ μεγάλο, παρά στὸν τρανὸ καλλιτέχνη. Ἐνας μαθητὴς ὅσο ταπεινὸς κι ἂν εἶναι, θὰ κοιτάξῃ καὶ στὴν κριτικὴ του ἀκόμα τὸ δάσκαλο νὰ λατρέψῃ, διαλαλώντας τίς χάρες του, τὸ πνεῦμα του, τὴν ἱερὴ φωτιὰ ποὺ τονε φλογίζει, τὴν ἀθάνατη δροσιά ποὺ ἀπὸ τὰ κορφοβούνια τῆς σοφίας του κατεβαίνει.

Τίς πρώτες μέρες ποὺ ἀστράφτανε στὴν Ἀθῆνα τὰ «Δυὸ ἀδέρφια» ἀπὸ τὸ Παρίσι ταξιδεμένα, ἓνας φίλος γλυκός, ἀγωνιστὴς πρῶτος, ὁ πιὸ σημαντικὸς

στόλος της 'Ιδέας με φωνή, με δράση και μ' έργο που θα λογαριαστώ μια μέρα ή κρυμμένη μεγαλοσύνη του, ήρθε με τη χαρά στα μάτια, με το γέλιο, τον έθουσιασμό και την περηφάνια, να με βρή και την έντύπωσή του να μου πη, την ίδια ώρα που οι άνιδεοι με είρωνείες είταν έτοιμοι να υποδεχτούνε το έργο. «Με τέτοιο συγγραφέα, με τέτοιο άνθρωπο, με τέτοια πηγή άστέρευτη δεν μπορεί. Θα νικήσουμε στο τέλος. Έμεις θα νικήσουμε. Έμεις οι λίγοι θα νικήσουμε».

*

Το καινούριο μυθιστόρημα του Ψυχάρη, είναι κι αυτό ένα κομμάτι από το πνεματικό καλάτι που χτίζει με τη ζωή του ο ασύγκριτος συγγραφέας του «Ταξιδιού», για να το προσφέρει μνημείο στην αυριανή Ελλάδα. Η Ελλάδα του σήμερα τυφλωμένη από το πάθος του αστέχαστου προγονισμού, εξαπληγμένη από το σαράκι της αγραμματοσύνης παραγομισμένη από την άρρώστια της «ήμιμαθείας» που γνήσιο παιδί της τελευταία γέννησε την τάση της «μυχτής», σηκώνει τη φωνή της άδικίας και της πρόληψης ενάντια στο έργο του Ψυχάρη, μην έχοντας ιδέα για το πλάτος και το μήκος του τέτοιου έργου και μη νοιώθοντας την ανάγκη ν' ανεβή από τα χαμηλώματα και να χαρή του ήλιου την ανατολή. Μα ή ανάγκη μέρα με τη μέρα ύφώνεται γίγαντας μπροστά μας. Κι αν τα λούλουδα του κάμπου έτοιμα είναι να γύρουνε νεκρά το κεφάλι από τη μακρόημερη στέρωση της χρυσής αχτίδας, όμως το φως που θα τα ζωονήση μια μέρα, κανείς δεν μπορεί να το σταματήσει. Δεν είναι μακριά ο καιρός που ο πνεματικός κάμπος του λαού μας θα χαρή την άνοιξή του. Η άλικη παπαρούνα θα του γιομίση με το αίμα της την άπλωσιά, και τα λούλουδα από τα περιβόλια θα του ευωδιάσουνε τον άέρα. Την ώρα που θα σημάνη το σήμαντρο της Δικαιοσύνης, πρώτος έλαος θα νοιώση το έργο του Ψυχάρη, πρώτος έλαος θα το χαρή και θα το τιμήση έπως του πρέπει. Έτοιμάζουμε για τις κατοπινές γενιές αφάνταστες ήδονές, άγνωρους κόσμους, φως γλυκό και περίσσιο που θ' αποσκεπάση τα σημερινά χρόνια του πιο σπαραχτικού πόλεμου που είδε στα σπλάχνα του ένα Έθνος. Κι όμως πρέπει να περάση κι από τα σημερινά Δερβενάκια ή 'Ιδέα της πνεματικής Λευτεριάς, έπως άλλοτε νικήτρα διάθηκε από τα ίδια Δερβενάκια ή 'Ιδέα της λευτεριάς της Έθνικης. Στο πλάι του Έλληνα Κολκοτρώνη με το σπαθί, θα σταθή ο Έλληνας Ψυχάρης με την καινούρια πέννα. Όχι την πέννα που στείρεψε το έλληικό πνεμα βουτημένη στο μουχλιερό μελάι του καλογερισμού και

της σχολαστικότητας, με με κείνη που ζωντανέφε το χαρτί, που ζουγράφισε τη φύση και την ψυχή της Ελλάδας, που φανέρωσε το κρυμένο λαϊκό φως, που ανάρτησε τη χαμένη Ποίηση και την πεθαμένη Λευτεριά.

Για να νοιώση κανείς κατάβηθα τη σημασία του έργου του Ψυχάρη, ως και στα παραμικρά και τα κ.θέκαστα που είναι και τα πιο σπουδαία, πρέπει να έχη πλέρια και καθαρή συνείδηση, γνώση συνολική της πραχτικής αξίας, της αξίας για τη ζωή, της αναγέννησης της γλωσσικής. Με τέτοια γνώση μονάχα θα μπορέση να ιδη πως μέσα στους διαλαλούμενους από τους άνιδεούς «φανατισμούς» και «ύπερβολές» βλασταίνει ο σπόρος της άληθινής ζωής που πρώτ' απ' όλα ο Νόμος της στέκεται κυβερνήτης. Ο φυσικός νόμος που ξετυλίγει τα φαινόμενα της πλάσης, ο φυσικός κανόνας που μας φανερώνει τα φαινόμενα της γλώσσας. Ο λόγος πάντα για γραμματική. Ανάθεμα στη γραμματική μιας γλώσσας νεκρής και μπαλσαμωμένης, δόξα στη γραμματική μιας ζωντανής έλο χάρες κι έλο νιάτα γλώσσας, που ευωδιάζει τη λαλιά του άμυλευτου από την επίδραση του σκολεϊού λαού μας. Τιμή στο συγγραφέα που πρώτος βάλθηκε με τα σωστά του να μας δείξη τους νόμους αυτούς, τους κανόνες, τα συνταξιασμάτα, τ' αντιζυγιάσματα, να τους έρίση, να τους κρυσταλλώση, κι αλάθειτους να τους εφαρμόση. Έργο έθνικό, μνημείο έπιστημονικό, πράξη της πιο τρανής ανάγκης. Για τούτο και θεωρητικά μονάχα μπορεί να χτυπηθή ο Ψυχάρης, όχι να σταθή θεωρητικά έπως τονίζουμε μερικοί. Εκείνος που θα καταπιστώ να γράψη τη δημοτική μας, τη νεοελληνική μας, σε κάθε γραμμή, σε κάθε φράση, σε κάθε λέξη, αν βέβαια νοιώθει τί θα πη γλώσσα και τέχνη, θα σκουτάψη. Το σκούνημα θα τονέ κάμη να συλλογιστή. Κι άμα συλλογιστή, άμέσως θα νοιώση την ανάγκη της πράξης. Η μορφή, ο τύπος, ή λέξη τραβούνε μονάχα τους στέν προορισμό τους, στέν κανόνα. Πως θα μπορέση να υπάρξη γλώσσα δίχως κανόνα; Πως θα μπορέση να υπάρξη συγγραφέας δίχως γλώσσα; Κι όμως βλέπουμε σήμερα στην Ελλάδα το σπαραχτικό θέαμα της αναρχίας. Δε θέλουνε να συζητήσουνε, δε θέλουνε να παραδεχτούνε, δε θέλουνε να κανονίσουνε με τον τρόπο που είναι βολετό, που μπορεί, που πρέπει. Άλλοι σηκώνουνε την παντιέρα της γλωσσικής άσυναρτησίας, άλλοι χτίζουνε τις υποκειμενικές, τις «αίσθητικές» τους γραμματικές πάνου στέν άμμο. Κι όμως ένας ποταμός άκούγεται μακριάθε να κατεδαίνη. Το βούϊμά του δεν ξαφιάζει τους μακάριους. Με τη γαλήνη των άνι-

δεων και των παντογνώστηδων, σκορποῦνε γύρω τους εἰρωνεία, γέλιο, αἶγτο, περιφρόνηση γιὰ τὸ ἔργο τοῦ Ψυχάρη. Καὶ τί μ' αὐτό; Μήπως τὸν Ψυχάρη δὲν προκηρύζανε ἄφοβα κι ἀνεπιφύλαχτα δασκαλό τους τρανὸ οἱ λιγιστοὶ μ' ἀληθινοὶ δημιουργοὶ τῆς φιλολογικῆς Τέχνης στὴν Ἑλλάδα; Ἐνας Πάλλης δὲν τὸ φώναξε; Ἐνας Παλαμάς δὲν τὸ ὕμνησε; Ἐνας Χατζόπουλος δὲν τὸ τόνισε; Οἱ ἄλλοι, οἱ κατοπινοί, οἱ νέοι, οἱ ἀμόλευτοι, οἱ ἄδολοι και οἱ ἀγνοὶ θάρσῳνε γιομάτοι φωτιά νὰ διαλαλήσουνε τὴν ἀξία τοῦ ἔργου τοῦ Ψυχάρη και τὴν προσοχὴ πού τοῦ πρέπει και τοῦ χρειάζεται. Τὸ μέλλο μποροῦμε ἀδίσταχτα νὰ ποῦμε, εἶναι δικό του, γιατί κι αὐτὸς τὴ ζωὴ του γιὰ τὸ μέλλο τῆς Ἑλλάδας ἀφιερώνει. «Εἶτανε ὁ ἀγώνας ἡμᾶς μέγανος— λέει σ' ἓνα μέρος— ἡ Ἑλλάδα εἶναι ὄνομα γλυκὸ και δασκασμένο— μὰ ἐνῶ λέγανε οἱ ἄλλοι πὼς ἡ Ἑλλάδα ἔχει μόνο παρελθόν, ἡμεῖς λέγαμε πὼς ἔχει μέλλο. Τέτοιος ὁ πόλεμός μας».

Ὁ πόλεμος ἀκόμα δὲν ἔσῳσε και θάργῃση βέβαια νὰ σβῆση. Ἴσως μάλιστα νὰ μὴν τὸν εἶδαμε ἀκόμα σ' ἔλη του τὴ φωτιά και τὸ πελέκι. Κάτου ἀπὸ τὸ χρυσὸν αἰθέρα τῆς Ἀθῆνας, ἀπὸ τὴ μενεξεδένια τὴν ἀπαλοσύνη και τὴ γλυκάδα, κάτου ἀπὸ τὸ βράχο τὸν ἱερό πού κάρπισε μιὰ μέρα τὸ θεόλαμπρο ναὸ τῆς Ἀθῆνας, ἡ λατρεία τῆς θεᾶς τῆς Σοφίας ξεγράφτηκε πιά. Ὅργανοι δὲν εἶναι ἐθνοπνίχτρας δασκαλοσύνης ὑψώνουνε τὰ σκουριασμένα τους δόρατα νὰ χτυπήσουνε στὸ σταυρὸ τῆς λαϊκῆς λαλιᾶς, τῆς Τέχνης πού ἀπὸ τὴν πηγὴ τῆς ἀναβρεῖ. Τάχατες ἡ Θεὰ δὲ θὰ κατεβῆ νὰ προστατέψῃ τοὺς βλογοημένους τῆς; «Ἡ Ἀθηνά, ἡ θεὰ μας ἡ ἀγαυή, γράφει ὁ Ψυχάρης, πού ὑφαίνοντας ἤσυχια και στοχασμένα, ἔφτειανε τὴ φρόνηση, ἔφτειανε τὴ σοφία, ἔφτειανε μιὰ μιὰ κάθε ἀνθρώπινη ἀρετὴ, παραίτησε, ἡ ἀγνή καθαρία Κόρη, τὸν οὐρανὸ μας, ὅταν τὸν εἶδε συννεφιασμένο ἀπὸ μάρνη πρόληψη κι ἀπὸ σκληδιά. Θὰ ξαναστράψουνε τὰ μάτια τῆς, ἡμα ξεαστερωθῆ ὁ οὐρανός μας».

ΡΗΓΑΣ ΓΚΟΛΦΗΣ

ΧΩΡΙΣ ΠΟΝΟΥΣ

Στὸ ὀδοντοίατρο τοῦ κ. Ἀριστ. Δράκοπούλου (ὁδὸς Πειραιῶς 7) γίνεται ἀνώδυνος ἐξαγωγή ὀδόντων, ριζῶν κτλ. μ' ἓνα τέλειο ἀκίνδυνο Ἀγγλικὸ ἀναισθητικό. Γιὰ τὸ κάθε δόντι δρ.10.

Ἡ Κοινή Γνώμη

ΠΕΣΚΕΣΙ ΣΤΟΝ κ. Γ. ΜΙΣΤΡΙΩΤΗ

Φίλε «Νουμά»,

Δὲν τῷπαμε χιλιάδες φορές; Δὲν τὸ λέμε κάθε μέρα;—Ὁ Μιστριώτης χρειάζεται. Πὼς θὰ μετρηθῆ ἡ Ἑλλάδα, σὲ πῶς ὑπερνοῦς χρόνους, ἀν ἡ ἱστορία δὲν ἔχει ἓνα Μιστριώτη, μιὰ σκουριασμένη μονέδα, ἓνα λυγδιάρικο, βρωμερό, παλιὸ πῆχη; Μὰς χρειάζεται, μὰς φελαῖ κι ἀλλιώτικα, και γι' ἀφτὸ ἀφῆστε τον νὰ λέγη, νὰ ρητορέβῃ, νὰ διαλαλή, νὰ κατηχή. Πρέπει μάλιστα και νὰ τὸν ἀγαποῦμε, νὰ μὴν τὸν ξεχνοῦμε. Ἐγὼ σκοπέβω νὰ τοῦ γράψω νὰ μοῦ στείλῃ και τὸ πορτραῖτο του. Ἐ! τί λὲς κα σύ; Θὰ τὸ κάνω, και γι' ἀφτὸ—γιὰ νὰ τὸν προτάρω και νὰ τὸνε καλοπιάσω— τοῦ στέλνω και δῶρα. Κ' ἰδοῦ:

«Ὅτρηρὲ φίλε! Σεβαστὲ διδάσκαλε! Γλυκομίσειδὸ μου ἴνταλμα!

Ἄκου νὰ ἰδῆς, ἄκου νὰ φρίξῃς, ἄκου νὰ καταλάβῃς πόσο δίκιο ἔχεις και πόσος δυναμίτης τοῦς χρειάζεται ἀφτοὺς τοὺς Μαλλιαροὺς! Λένε πὼς ὁ λαὸς δὲ μιλαῖ τὴν Καθαρέβουσα και μιλάει τὴ Μαλλιαρῆ τους, ἔ; Λαιπόν. Στὸ χωριὸ μου, πού εἶναι μιὰ ἄρη γις ριμμένη μέσ' στὴ θάλασσα και γύρω τῆς δυὸ γλυκοχρώματα πετράδια, δυὸ νησάκια, φτειάνουν, ἡ καλήτερα στήνουνε πόχες. Πρῶτα ἀπ' ἔλα, ἡ λέξη πόχη δὲν εἶναι ἀπὸ τὸ ὑπόχη=ὑπέχω, ἀπὸ κεῖ πού μὰς ἔφτειασαν κ' ἡ Γάλλοι τὸ poche; Καὶ τὸ ὑπόχη δὲν εἶναι καθαρέβουσα;

Και τί ἔξυπνος λαός, νὰ ἰδῆς, κύριε Μιστριώτα! Ἄφτὸ τὸ δίχτι, πού τὸ δένουνε σὲ κάτι πάλους—τουτέστιν εὐσεβεῖς πασσάλους—μπεγγμένους μέσα στὴ θάλασσα, γιὰ νὰ περάσῃ τὸ ψάρι και νὰ πιастῆ μέσα, εἶναι σκέττη νέττη τσέπη—κι ἀφτὸ, μαζὶ με τοὺς πάλους και με κάτι ἄλλα παραδίχτια, τὸ λένε πόχη. Ἐπειτα, ἓνα ἄλλο μέρος τῆς θάλασσας τῆς περιοχῆς τῆς πόχης, τὸ λένε δοχειό. Ἐ, ἀφτὸ, πάλε, τί σοῦ λέγει; Ὡ χυδαῖοι!—ἀνακράζω μετὰ σοῦ—τὸ δοχειό ἐρχεται ἀπὸ τὸ δοχεῖο—δέχομαι, και τὸ δέχομαι καθαρέβουσα τυγχάνει ἔν. Καὶ βέβαια, τί ἄλλο θὰ πῆ νὰ λένε τὸ μέρος πού ἀπ' ἀφτὸ περνᾷ τὸ ψάρι και πάει στὸ δίχτι, τὸ μέρος πού δέχεται μέσα τὸ ψάρι—δοχειό, τί ἄλλο, παρακαλῶ, θὰ πῆ παρὰ πὼς ὁ κόσμος μιλαῖ τὴν Καθαρέβουσα; Σοῦ λέγουν ὅμως μερικοὶ μαλλιαροί, πού ἔχουμε ἐδῶ, πὼς τὸ «δοχειό» τὸ μεταχειρίζονται μονάχα σ' ἀφτὴ τὴν περίπτωση, και πὼς,